

К

КАБИНЕТ
Физической географии

КАБИНЕТ
Физической географии

ЗБОРНИК

вучэбных праграм

для вышэйшых
навучальных
устаноў

на спецыяльнасцях:

1—02 04 02 — «Геаграфія»,

1—02 04 05 — «Геаграфія»

з дадатковымі спецыяльнасцямі:

1—02 04 05—01 — «Біялогія»,

1—02 04 05—02 — «Беларуская мова
і літаратура»;

на спецыяльнасці

1—02 04 04 — «Біялогія»

з дадатковай спецыяльнасцю

1—02 04 07 — «Валеалогія»;

на спецыяльнасці

1—01 02 01 — «Пачатковая адукацыя»

Репозиторий БНТУ

ФІЗИЧНАЯ ГЕАГРАФІЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Курс «Фізічная геаграфія Рэспублікі Беларусь» з'яўляецца завяршальным курсам фізічнай геаграфіі пры падрыхтоўцы настаўнікаў геаграфіі. Яго мэта — сфарміраваць у студэнтаў пачуццё нацыянальнай годнасці, патрыятызму, любові да прыроды і рэсурсаў Бацькаўшчыны, беражлівых адносін да іх, а таксама такія погляды, прыцыпы і нормы паводзін, якія адпавядаюць агульначалавечым каштоўнасцям.

Роля курса як вучэбнага прадмета ў фарміраванні і развіцці асобы будучага настаўніка вялікая. Атрыманая веда і іншых дысцыплінах фізічнай геаграфіі трэба пераасэнсаваць і накіраваць на вывучэнне геаграфіі Радзімы.

Прадмет закліканы паказаць месца і ролю Рэспублікі Беларусь у сусветным супольніцтве; даць дэталёвыя веды аб геалагічнай будове, карысных выкапнінах, рэльефе, клімаце, гідраграфіі, жывёльным і раслінным свеце; пазнаёміць студэнтаў з гісторыяй фарміравання тэрыторыі Беларусі і вывучэння прыродных асноваў тапанімікі рэспублікі, асаблівасцямі яе асобных тэрыторый і прыродных раёнаў, эканамічнымі і сацыяльнымі праблемамі.

Праграма курса вызначае аб'ём ведаў, якія неабходна атрымаць студэнтам на лекцыях, лабараторных і практычных занятках, у працесе самастойнай работы.

ЗМЕСТ КУРСА

Уводзіны

Рэспубліка Беларусь — усходнеўрапейская дзяржава. Гісторыя ўтварэння і фарміраванне тэрыторыі. Агульныя звесткі: памеры і канфігурацыя тэрыторыі, межы з іншымі краінамі, адміністрацыйны падзел. Сучаснае фізіка-, эканоміка- і палітыка-геаграфічнае становішча.

Асноўныя этапы вывучэння прыроды

Даследаванне прыроды і гаспадаркі да 1917 г. Працы Г. П. Гельмерсана, І. І. Жылінскага, Г. В. Місуны, П. А. Туткоўскага. Экспедыцыя па вывучэнні Палесся. Статыстычна-геаграфічныя выданні па беларускіх губернях.

Даследаванні ў перадавыя гады (1917—1941 гг.). Працы М. Ф. Блядуха, Г. Ф. Мірчыкі, А. Л. Смоліча. Працы польскіх вучоных па вывучэнні фізічнай геаграфіі Заходняй Беларусі (1921—1939 гг.).

Даследаванні ў пасляваенныя гады (1945 г. — цяперашні час). Працы М. М. Цяленкі, В. А. Дзяменцьева, В. П. Якушкі, А. Х. Шкляра, Г. І. Гарэцкага, І. С. Лупіновіча, А. Р. Мядзведзева, А. С. Махнач, Г. У. Багамолава, К. І. Лукашова, Р. Г. Гарэцкага, Л. М. Вазнячука, В. М. Гурскага і інш. Задачы па далейшым вывучэнні прыродна-тэрытарыяльных комплексаў Беларусі і арганізацыя рацыянальнага прыродакарыстання.

Тапаніміка Беларусі

Працы В. А. Жучкевіча. Паходжанне назвы «Беларусь», а таксама назваў рэк, азёр, гарадоў, вёсак і іншых геаграфічных аб'ектаў. Групоўкі геаграфічных назваў па іх знаходжанні і ўтварэнні.

Геалагічная будова

Тэрыторыя Беларусі — частка Усходне-Еўрапейскай платформы. Зямная кара, яе магутнасць і асаблівасці будовы.

Тэктанічная будова. Структуры Усходне-Еўрапейскай платформы: руская пліта, Украінскі шчыт, Валына-Азоўская пліта.

Крышталічны падмурак і яго характарыстыка. Граніта-гнейсавыя купалы лінейна-складкаватыя сістэмы. Сістэма сінклінарыяў і антыклінарыяў.

Структуры Рускай пліты. Беларуская і Варонежская антыклізы, Падыякая-Вязьская і Аршанская ўпадзіны, Балтыйская сінякліза, Латвійская, Палеская, Жлобінская, Брагінска-Лоеўская, Белжская седлавіны, Прыпяцкі і Дняпроўска-Данецкі прагіны.

Украінскі шчыт, Валына-Азоўская пліта. Тэктанічныя структуры асадкавага чэхла. Разломы і іх тыпы.

Асаблівасці неаэктанічных і сучасных структур зямной кары. Стратыграфія. Асаблівасці стратыграфічнага расчлянэння тэрыторыі Беларусі. Кліматастратыграфічныя прыкмы расчлянэння разрэзу антрапагена. Архей — ніжні прагэразой. Стратыграфічныя комплексы і інтрузійныя ўтварэнні. Асноўныя тыпы парод крышталічнага падмурка. Верхні прагэразой. Рыфэй і венд.

Палеазой і яго стратыграфічныя падраздзяленні. Распаўсюджанне і асноўныя тыпы парод.

Мезазойская група. Стратыграфічныя падраздзяленні, тыпы фацый і іх распаўсюджанне.

Кайназойская група. Стратыграфічныя падраздзяленні. Палеаген і неаген. Умовы залягання парод і іх распаўсюджанне. Чапярцічная (антрапагенавая) сістэма. Асаблівасці рэльефу ложа антрапагена. Стратыграфічныя падраздзяленні, апорныя разрэзы, змяненне магутнасці і

склад чапярцічных адкладаў. Галацэн. Сучасныя адклады і іх рэапаўсюджанне. Тэхнагенныя адклады і звязаныя з імі экалагічныя праблемы.

Гісторыя геалагічнага развіцця. Пачатковы (нуклеарны) этап фарміравання зямной кары. Геасінклінальны этап. Асаблівасці развіцця тэрыторыі ў архей — раннім прагэразоі. Платформенны этап. Палеагеаграфія ў познім прагэразоі. Палеазойскі этап. Мезазойскі этап. Асаблівасці развіцця юрская і мелавой трансгрэсій. Палеагенавы перыяд. Марскі трансгрэсій палеагену. Неагенавы перыяд. Антрапацэнавы перыяд. Пэрыяд ледавіковых час, эпохі зледзяненняў і міжледавікоў. Сучасныя тэктанічныя рухі зямной кары. Землетрасенні на тэрыторыі Беларусі. Антрапагенавы фактар і яго ўплыў на ўтварэнне землетрасенняў.

Карысныя выкапні

Агульная характарыстыка карысных выкапняў. Тыпы і віды мінеральнай сыравіны, умовы залягання, утварэння і магчымасць выкарыстання. Сувязь радовішч карысных выкапняў з геалагічнай будовай. Паліўныя карысныя выкапні. Нафта, спадарожныя нафтавыя газы, бурны вугаль, гаручыя сланцы, торф. Размяшчэнне асноўных радовішч запасы і перспектывы выкарыстання. Перспектывныя плошчы на пошукі. Экалагічныя праблемы здабычы паліўных карысных выкапняў. Горна-хімічныя сыравіны. Калійная і каменная солі. Радовішчы, іх геалагічная будова. Беларускі саяносны басейн. Выкарыстанне саяных рэсурсаў. Даламіты, вапнякі і крэйда (для вапнавання кіслых глеб). Фасфарыты, віяніт, глаўканіт, мергель, туф, балотныя жалезныя руды. Асноўныя радовішчы. Перспектывнасць тэрыторыі рэспублікі на розныя віды горна-хімічнай сыравіны. «Вадкія руды» Прыпяцкага прыгону і іх будучыня.

Сапрапелі. Радовішчы пад тарфянымі залежамі і ў азёрах. Гаспадарчае значэнне і выкарыстанне.

Будайнічыя матэрыялы. Цэментная і вапнавая сыравіна (крэйда, мергеле-крэйдавыя пароды, даламіты). Гліны (лёгкаплаўкія, цяжкаплаўкія, вогнетрывальныя, цагляна-чарапічныя, каалін). Пяскі (будайнічыя, шкловыя, фармоначныя) і пясчана-жвірова-галечны матэрыял. Будайнічы камень. Асноўныя радовішчы, перспектывы здабычы. Праблемы рэкультывацыі кар'ераў і іх гаспадарчае выкарыстанне.

Рудныя карысныя выкапні. Жалезныя руды, каларовыя, рэдкія і рассеяныя мінералы. Асноўныя радовішчы. Перспектывы выкарыстання. Золата, дымянтны і іншыя элементы, знойдзеныя ў Беларусі за апошнія гады.

Падземныя воды. Асноўныя ваданосныя гарызонты. Гідрагеалагічнае раянаванне. Прэсныя воды для піцця і гаспадарчага водазабеспячэння. Мінеральныя воды. Тыпы мінеральных вод, іх радовішчы. Перспектывы асваення запасаў падземных вод. Ахова падземных вод.

Іншыя карысныя выкапні. Прыродныя пігменты. Бурыштын, гіпс, апока, содавая сыравіна (даўсаіт) і інш.

Агульная ацэнка перспектывнасці тэрыторыі рэспублікі на розныя віды карысных выкапняў.

Рэльеф

Уплыў геалагічнай будовы і зледзяненняў на рэльеф. Сярэднія і крайнія высоты. Характэрныя тыпы рэльефу: ледавіковы, водна-ледавіковы, азёрна-ледавіковы, воднагенетычны, зольны, эразійна-акумулятыўны, фітагенны, тэхнагенны. Генетычная і марфалагічная класіфікацыя рэльефу рэспублікі. Асноўныя ўзвышшы, раўніны, нізіны. Глыбіня і густыня расцялянення рэльефу. Сувязь араграфіі з геалагічнай будовай і тэктонікай.

Геамарфалагічнае раянаванне і яго прышчы. Геамарфалагічныя вобласці: Беларускае Паазер'е, Беларуская града і сумежныя раўніны, Менацалессе, Беларускае Палессе. Асаблівасці рэльефу абласцей.

Геамарфалагічная вобласць Беларускае Паазер'е і яе геамарфалагічныя раёны:

- 1) Асвейская канцавая ледавіковая града з камамі;
- 2) Заборскія водна-ледавіковая раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 3) Гарadoцкае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 4) Шумлінская марэнная раўніна;
- 5) Браслаўскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 6) Полацкая ледавікова-азёрная нізіна;
- 7) Суражская ледавікова-азёрная раўніна;
- 8) Даліна Заходняй Дэвіны;
- 9) Свірская канцавая ледавіковая града;
- 10) Нарачанская водна-ледавіковая раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 11) Свянцянская канцавая ледавіковая града;
- 12) Ушацкая водна-ледавіковая нізіна;
- 13) Сенненская марэнная раўніна з канцавымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 14) Лучоская ледавікова-азёрная раўніна;
- 15) Віцебскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 16) Азёрская водна-ледавіковая нізіна.

Геамарфалагічная вобласць Беларуская града з сумежнымі раўнінамі і яе геамарфалагічныя раёны:

- 1) Гродзенскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 2) Скідзельская ледавікова-азёрная нізіна;
- 3) Любанская водна-ледавіковая нізіна;
- 4) Лідская марэнная раўніна;
- 5) Даліна Нёмана;
- 6) Воранаўская водна-ледавіковая раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 7) Ашмянскія канцавыя ледавіковыя грады;
- 8) Вілейская марэнна-водна-ледавіковая нізіна;
- 9) Мінскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 10) Крыўіцкая марэнная раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 11) Ваўкавыскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 12) Слонімскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 13) Навагрудскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 14) Стаўцоўская марэнная раўніна;
- 15) Капыльскія канцавыя ледавіковыя грады;
- 16) Верхнебярэзінская водна-ледавіковая раўніна;
- 17) Лукомскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 18) Аршанскае канцавое ледавіковае ўзвышша;
- 19) Горцкая марэнная раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі.

Геамарфалагічная вобласць Перадпалессе і яе геамарфалагічныя раёны:

- 1) Высокаўская водна-ледавікова-марэнная раўніна;
- 2) Пружанская марэнна-водна-ледавіковая раўніна;
- 3) Косаўская водна-ледавіковая раўніна;
- 4) Баранавіцкая водна-ледавіковая раўніна;
- 5) Пухавіцкая водна-ледавіковая раўніна;
- 6) Цэнтральнабярэзінская водна-ледавіковая раўніна;
- 7) Магілёўская водна-ледавікова-марэнная раўніна;
- 8) Салігорская марэнна-водна-ледавіковая раўніна з канцавымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 9) Бабруйская водна-ледавіковая раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 10) Слаўгарадская водна-ледавікова-марэнная раўніна з канцавымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 11) Светлагорская марэнна-водна-ледавіковая нізіна;
- 12) Касцюковіцкая марэнна-водна-ледавіковая раўніна з канцавымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 13) Стрэшынская водна-ледавіковая нізіна;

- 14) Чацёрская марэнна-водна-ледавіковая раўніна;
- 15) Свяцлавіцкая водна-ледавіковая раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 16) Церахоўская водна-ледавіковая раўніна;
- 17) Даліна Бярэзіны;
- 18) Даліна Дняпра;
- 19) Даліна Сожа.

Геамарфалагічная вобласць Беларускае Палессе і яе раёны:

- 1) Даліна Заходняга Буга;
- 2) Брэсцкая водна-ледавіковая нізіна;
- 3) Нараўска-Ясельдзінская азёрна-ледавіковая раўніна;
- 4) Лагшынская водна-ледавіковая раўніна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 5) Люсінаўская водна-ледавіковая раўніна;
- 6) Слуцка-Арэская азёрна-алювіяльная нізіна;
- 7) Жыткавіцкая водна-ледавіковая нізіна;
- 8) Ветчлінская водна-ледавіковая нізіна з краявымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 9) Азарыцкая марэнна-водна-ледавіковая нізіна;
- 10) Васілеўская водна-ледавіковая і азёрна-алювіяльная нізіна;
- 11) Рэчыцкая алювіяльная нізіна;
- 12) Верхнепрыпяцкая азёрна-алювіяльная нізіна;
- 13) канцавыя ледавіковыя ўтварэнні і водна-ледавіковая раўніна Зацародзя;
- 14) Лунінецкая водна-ледавіковая раўніна;
- 15) Столінская водна-ледавіковая раўніна;
- 16) Лельчыцкая водна-ледавіковая раўніна;
- 17) Убарць-Славачанская азёрна-алювіяльная нізіна;
- 18) Мазырскае канцавое ледавіковае ўзвышша з сумежнай водна-ледавіковай раўнінай;
- 19) Хойніцкая водна-ледавіковая нізіна з канцавымі ледавіковымі ўтварэннямі;
- 20) Камарыцкая алювіяльная нізіна;
- 21) Маларыцкая водна-ледавіковая раўніна;
- 22) Глушавіцкі, Аляксандраўскі і Засінецкі ўчасткі водна-ледавіковых раўнін Жыгтомірскага Палесся.

Клімат

Агульная характарыстыка асноўных кліматаўтваральных фактараў: сонечная радыяцыя і тэмпературны рэжым паветра, іх змяненне ў залежнасці ад шыраты (поўнач — поўдзень) і працягласці дня і ночы (у